

XFTAP 11.07.75

Р.С. Жанбулатова¹, М.К. Дюсембекова²

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: ¹zhanbulatova_rs@mail.ru, ²maira.enu@mail.ru)

Бірыңғай экономикалық кеңістік форматындағы Қазақстан-Ресей шекара маңы: қазіргі жағдайы және болашағы

Аннотация. Бұл мақалада талдау қазіргі жай-күйін және перспективаларын шекара маңы ынтымақтастығы Қазақстан Республикасының және Ресей Федерациясының. Екі тарап атап өтетін ынтымақтастықтың үлкен әлеуеті көрсетілді, сондай-ақ шешілмеген мәселелер де қаралды. Авторлар Қазақстан-Ресей шекарасының әріптес елдердің екіжақты қарым-қатынастарын дамытудағы маңыздылығын, сондай-ақ оның еуразиялық кеңістіктегі интеграцияның катализаторы ретіндегі рөлін атап өтеді. Қатысушы елдердің институционалдық-саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени дамуының бірқатар проблемаларымен шекара маңындағы өзара іс-қимылдың қазіргі заманғы практикасының тығыз байланысын анықтай отырып, авторлар шекара маңындағы ынтымақтастық мүмкіндіктерін пайдалану Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне, шекара маңындағы өзара іс-қимылдың теріс көріністерін еңсеруге ықпал етеді, жаһандану тәуекелдері жағдайында тату көршілік қатынастарды тереңдетуді қамтамасыз етеді деп пайымдайды.

Авторлар саяси-экономикалық және әлеуметтік-мәдени контекстегі мәселені талдай отырып, осы үдерістің көп аспектілігін атап көрсетуге диалектикалық әдіс маңызды болды. Бұдан басқа, салыстырмалы талдау әдісі шекаралас елдердің шекаралас өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейлеріне сипаттама беруге мүмкіндік береді. Авторлар шекаралық ынтымақтастықтың институционалдық-құқықтық базасының генезисін анықтады, жалпы ынтымақтастықтың саяси-құқықтық негізінің эволюциясын көрсетті. Шекара маңындағы ынтымақтастық халықаралық қатынастар жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылатындықтан, екі елдің өзара іс-қимыл процестерін зерделеудегі оңтайлы әдіс жүйелік тәсіл болып табылады. Ол Қазақстан мен Ресей әріптестігінің сипаты мен ерекшеліктерін талдауға мүмкіндік берді. Контент-талдау негізінде ресейлік және қазақстандық сарапшылардың шекара маңы байланыстарын бағалауы анықталды.

Түйін сөздер: шекара маңы аумақтары, Ресей-Қазақстан шекара маңы, шекара маңы ынтымақтастығы, еуразиялық экономикалық одақ, интеграция, институционализация.

<https://doi.org/10.32523/2616-6887/2019-126-1-34-44>

Кіріспе. Елдердің шекара маңындағы ынтымақтастығы мәселелері шекаралас мемлекеттердің сыртқы саяси, экономикалық, гуманитарлық және басқа да байланыстарын қозғай отырып, қазіргі заманғы мемлекетаралық өзара іс-қимылдың маңызды бөлігі болып табылады. Бұл процестер Еуразиялық кеңістіктегі интеграциялық байланыстардың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Траншекаралық ынтымақтастықты жандандырудың арқасында Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) бойынша әріптестердің терең ынтымақтастығына серпін береді деп болжауға болады. Осылайша, РФ мен ҚР арасындағы трансшекаралық ынтымақтастық Еуразиялық интеграцияның өзіндік зертханасына айналуы мүмкін.

Шекара маңындағы ынтымақтастық - бұл түрлі мемлекеттердің юрисдикциясындағы шекаралық аймақтар арасындағы қатынастарды дамыту бойынша үйлестірілген іс-қимыл. Қазіргі кезеңде мемлекеттік шекаралардың екі жағы бойынша жаңа саяси және әлеуметтік-экономикалық шындық жасайтын трансшекаралық коммуникация желілерін қалыптастырудың белсенді процестері жүріп жатыр. Бұл процестер шекаралық ынтымақтастықтың мәнін құрайды. Кейбір жағдайларда шекара маңындағы ынтымақтастық шекаралас өңірлер халқының тарихи қалыптасқан байланыстарына негізделі отырып,

мемлекетаралық қатынастардың жинақталған проблемаларын шешуге және осыған байланысты серіктестердің нақты қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін неғұрлым нақты білуіне ықпал етеді. Жалпы, шекаралас тығыз ынтымақтастық сауда, өңірлердің экономикалық өркендеуі үшін қолайлы жағдай жасайды, интеграциялық үдерістерді жеделдетуге және қауіпсіздікті нығайтуға ықпал етеді және жаһандық және өңірлік халықаралық қатынастар жүйесінде сөзсіз маңызды рөл атқарады.

Шекара маңындағы ынтымақтастық проблемасы Қазақстан үшін де, Ресей үшін де аса маңызды, өйткені екі мемлекет аумағы бойынша әлемнің алғашқы ондығына кіреді және демек, үлкен шекаралық периметрі бар. Өзара ортақ шекараның шамамен жеті жарым мың километріне ие бола отырып, Қазақстан мен Ресей бұл әлеуетті елдердің саяси, әлеуметтік-экономикалық және гуманитарлық даму мүддесінде пайдалануға міндетті. Қазақстанның 7 облысы (Атырау, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Қостанай, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстары) және РФ 12 субъектісі (Алтай Республикасы, Алтай өлкесі, Астрахан, Волгоград, Қорған, Новосибирск, Орынбор, Омбы, Самара, Саратов, Түмен және Челябинск облыстары) шекаралас облыстар болып табылатынын нақтылау қажет.

Трансшекаралық байланыстарды қазіргі заманғы қарқындалу кезінде шекара маңындағы ынтымақтастықтың оң әсерін кеңінен пайдаланған жөн. Бүгінде республикада жүзеге асырылып жатқан шекара маңындағы ынтымақтастық саясатын жеткілікті тиімді деп санауға болмайды деп ойлаймыз. Бүгінде шекаралық кеңістікті тұрақты дамытуды қамтамасыз ету үшін интеграциялық өзара іс-қимылды пайдаланудың қажеттілігі туындайды және объективті әлеуеті бар. Бұдан басқа, қазақстандық шекара маңы проблемаларын тұжырымдамалық пысықтау, осы тақырып бойынша қолданбалы зерттеулерді жалғастыру қажеттілігі бар.

Жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, қазіргі уақытта Еуразиялық интеграция жағдайында қағидатты жаңа сапаға ие болатын Қазақстан-Ресей шекара маңы ынтымақтастығының қазіргі заманғы жай-күйін зерделеу, қазіргі кезеңдегі мемлекеттердің екіжақты өзара іс-қимыл мүмкіндіктері мен тәуекелдерін талдау, осы саладағы әріптес елдердің саясатын салыстыру авторлар үшін ерекше қызығушылық тудырады және зерттеудің негізгі мақсаты болып табылады.

Жалпы алғанда, ғылыми әдебиетте Қазақстан мен Ресейдің шекара маңындағы ынтымақтастығы мәселелері, оның теориялық аспектілері, халықаралық ынтымақтастық процестерінің субъектілері арасындағы өкілеттіктерді ажырату мәселелері және олардың әлеуметтік-экономикалық қызметі көрініс табады. Әлемдік және жергілікті ауқымдағы өңірлердің өзара іс-қимылының тұжырымдамалық аспектілеріне А.С. Макарычев, Л.Б. Вардомский, А. Либман, Б. Хейфец, С.В. Голунов, В.А. Колосов, Т.В. Зонова, И.М. Бусыгина, В.А. Шлямин және т.б. сияқты ресейлік ғалымдардың зерттеулері арналған. Атап айтқанда, Ресейдің халықаралық байланыстарының теориялық-құқықтық мәселелері, Қазақстан мен Ресей мысалында трансшекаралық ынтымақтастық құрылымдарының рөлі А. Либман, Б. Хейфец жұмысында ашылған [1]. Шекара маңындағы ынтымақтастық мәселелерін, Ресеймен ынтымақтастық мәселелерін талдауды зерттейтін қазақстандық авторлардың еңбектерінде елеулі орын алады. Шекаралық ынтымақтастықты зерттеуде Т.А. Мансұров, А.А. Башмаков, К.Л. Сыроежкин, Г.Н. Иренов, А.А. Айталы, Е.М. Арын, А.К. Жаганова, М.К. Жүндібаевтың еңбектері маңызды орын алады. Осы контексте шекара маңындағы ынтымақтастықты талдау үшін Т.А. Мансұровтың (РФ-дағы ҚР экс-елшісі) «Қазақстан және Ресей: егемендік, интеграция, стратегиялық әріптестік тәжірибесі» және «Өзгерістер дәуіріндегі Қазақстан-Ресей қарым-қатынастары» еңбектері маңызды. Ресей мен Қазақстанның тәуелсіз егемен мемлекет ретіндегі қарым-қатынастарының тарихына сүйене отырып, Т.А. Мансұров шекаралық ынтымақтастықтың саяси-құқықтық негізін толық қарастырады [2]. Зерттеуші және саяси қайраткер А.А. Башмаков өзінің «Еуразиялық

экономикалық интеграцияға шекаралық ынтымақтастықтан» атты кітабында шекаралық ынтымақтастықты Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы интеграциясының маңызды факторы ретінде анықтайды. Оның пікірінше, шекаралық ынтымақтастық азаматтардың жеке қарым-қатынасы үшін қолайлы жағдайлар қалыптастыруға ықпал етеді, периметрі бойынша екі елдің интеграциялық процестерін жеделдететін сенім және тату көршілік белдеуін құруға оң ықпал етеді [3]. М.Қ. Жүндібаев өз жұмыстарында Қазақстан мен Ресейдің шекаралас өңірлерінің экономикалық ынтымақтастығын жеке облыстар мысалында талдайды [4]. Жалпы, қазақстандық ғалымдардың жұмыстарында посткеңестік мемлекеттердің өңіраралық және шекара маңы ынтымақтастығын құқықтық реттеу, шектес өңірлер арасындағы шекара маңы байланыстары мәселелері және еуразиялық интеграция жағдайында олардың даму факторлары қарастырылады. Шекара маңындағы ынтымақтастық жөніндегі елеулі материалға қарамастан, біздің ойымызша, шекара маңындағы ынтымақтастық проблемасының зерттелу деңгейі жеткіліксіз болып отыр.

Қойылған мақсаттарға жету үшін зерттеудің әдіснамалық негізі танымның жалпы ғылыми әдістері, сондай-ақ саяси әдістер кешені: диалектикалық, тарихи, жүйелік талдау, салыстырмалы талдау, институционалдық талдау, контент-талдау және басқалар болды.

Қазақстан-Ресей шекара маңы ынтымақтастығы нысандарының қазіргі жай-күйін талдау, оның институционалдық-құқықтық негіздерін қалыптастыру, оның тиімділігі мен дезинтеграциялаушы факторларының дәрежесі, Ресей мен Қазақстан арасындағы өңіраралық және субөңірлік байланыстар ерекшеліктері екіжақты қатынастар деңгейінде де, Еуразиялық экономикалық одақ форматында да Қазақстан мен Ресейдің одан әрі өзара тиімді ынтымақтастық стратегиясын әзірлеу үшін қажетті белгілі бір қорытындылар жасауға мүмкіндік береді деп пайымдаймыз.

Қазақстан мен Ресей арасындағы қатынастар көпдеңгейлі сипаттағы берік институционалдық базаға ие. Негізінен, оның тұжырымдамалық негізін Ресей мен Қазақстан мүшелері болып табылатын халықаралық ұйымдар форматында қабылданған нормативтік-құқықтық актілер құрайды. Посткеңестік мемлекеттердің шекара маңы ынтымақтастығы мәселелерін құқықтық реттеу үшін өзіндік үлгі болып табылатын негізгі халықаралық-құқықтық құжат 1980 жылғы 21 мамырдағы аумақтық қоғамдастықтар мен билік орындарының шекара маңы ынтымақтастығы туралы Еуропалық негіздемілік конвенция болды. Бұдан басқа, Қазақстан мен Ресей Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының (ТМД) мүшелері ретінде осы ұйымның құқықтық алаңы шеңберінде өз ынтымақтастығының негізгі аспектілерін анықтайды. Атап айтқанда, оның негізін мынадай құжаттар құрайды – бұл ТМД Үкімет Басшылары Кеңесінің 2004 жылғы 15 қыркүйектегі шешімімен бекітілген ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің өңіраралық және шекара маңы ынтымақтастығының тұжырымдамасы және ТМД мемлекеттері Басшылары Кеңесінің 2008 жылғы 10 қазандағы шешімімен қабылданған ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің шекара маңы ынтымақтастығы жөніндегі Конвенцияға [5] Қазақстан сондай-ақ 2010 жылғы 16 ақпанда қол қойды және ратификациялады. Шекара маңындағы мемлекеттердің бірлескен ауқымды қызметі үшін жағдай жасайтын осы акт. Бұл құжатта шекара маңындағы аумақтардағы Тараптар қызметінің негізгі бағыттары белгіленген, олардың шегінде арнайы экономикалық аймақтар құру мүмкіндігі және шекаралық, кедендік, көші-қон және бақылаудың өзге де түрлерінің рәсімдерін жеңілдетуге бағытталған шаралар қабылдау көзделеді. 2015 жылдың сәуір айында ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің өңіраралық және шекара маңы ынтымақтастығы жөніндегі Кеңестің IV отырысында 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған ТМД елдерінің өңіраралық және шекара маңы ынтымақтастығы тұжырымдамасының, сондай-ақ ТМД мемлекеттерінің өңіраралық ынтымақтастығы туралы Конвенцияның жобалары мақұлданды. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы шеңберінде шекаралық ынтымақтастықтың нақты бағыттарына арналған құжаттар да әзірленді. Мысалы, қоршаған

ортаны қорғау және табиғат пайдалану саласында 2001 жылғы 31 мамырдағы жер қойнауын зерттеу, игеру және қорғау саласындағы шекаралық ынтымақтастық туралы Келісім әрекет етеді (Қазақстан 2005 жылғы 14 ақпанда қосылды). Оны іске асыру экологиялық проблемаларды ескере отырып, отын-энергетикалық және шикізат ресурстарының кен орындарын өзара тиімді бірлесіп игеруге ықпал етеді, бұл Қазақстан үшін әсіресе маңызды, өйткені шекара маңы ынтымақтастығының бірқатар жобалары нақ осы саладағы бірлескен кәсіпорындардың қызметімен байланысты. Айта кету керек, шекаралық ынтымақтастықтың құқықтық базасын қалыптастыруға посткеңестік кеңістіктегі басқа да интеграциялық бірлестіктер шеңберінде де бөлінді. Алайда нақты келісімдерге қол қойылмаған.

Екіншіден, ынтымақтастықтың құқықтық базасының маңызды құрамдас бөлігі екіжақты Ресей-Қазақстандық шарттар мен келісімдер болып табылады. Жалпы, Қазақстан-Ресей ынтымақтастығының шарттық-құқықтық базасы 300-ден астам құжатты қамтиды. Стратегиялық серіктестіктің негізін Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы 1992 жылғы 25 мамырдағы достық, ынтымақтастық және өзара көмек туралы шарт және 2013 жылғы 11 қарашадағы ХХІ ғасырдағы тату көршілік және одақтастық туралы шарт құрайды (2014 жылғы 22 желтоқсанда күшіне енді) [6].

Шекара маңындағы ынтымақтастықты дамытуда арнайы бағдарламалар маңызды орын алады. Челябинде (Ресей) өткен Қазақстан мен Ресейдің 14 өңіраралық ынтымақтастық форумында қол қойылған мына сипаттағы төртінші құжат Ресей мен Қазақстан арасындағы 2018-2023 жылдарға арналған өңіраралық және шекаралық ынтымақтастық бағдарламасы бүгінгі таңда әрекет етеді [7].

Қазақстан мен Ресейдің шекара маңы ынтымақтастығы құқықтық базасының құрылымында мемлекеттердің министрліктері мен ведомстволары арасындағы өзара іс-қимыл туралы құжаттар ерекше орын алады. Ынтымақтастықтың нақты бағыттарына (еркін сауда, қоршаған ортаны қорғау, кедендік мәселелер және т.б.) арналған келісімдер шекара маңындағы қатынастардың құқықтық базасының маңызды құрылымдық элементі болып табылады. Мысалы, 1992 жылғы 27 тамыздағы ұқсас келісімнің орнына келген 2010 жылғы 7 қыркүйектегі трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау туралы келісімді атап өтеміз.

Екі жақты деңгейдегі Қазақстан-Ресей шекара маңы ынтымақтастығының институционалдық негізін 1999 жылғы 28 маусымда құрылған Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы арасындағы ынтымақтастық жөніндегі үкіметаралық комиссия құрайтынын атап өткен жөн. Комиссияның негізгі міндеттері: ресейлік-қазақстандық ынтымақтастығының жай-күйін талдау, оның неғұрлым перспективалы бағыттарын және өзара іс-қимыл нысандарын жетілдіру жолдарын анықтау болып табылады. Комиссия шеңберінде шекаралық ынтымақтастық жөніндегі кіші комиссия бар. Кіші комиссия Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының шекара маңындағы аудандарының сауда-экономикалық ынтымақтастығының жай-күйі мен даму перспективаларын, кедендік және шекара маңындағы бақылау, төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою, көші-қон және демография, ауыл шаруашылығы және жер ресурстарын басқару, қоршаған ортаны қорғау, туризм және спорт саласындағы ынтымақтастық мәселелерін, сондай-ақ шекара маңындағы өңірлер арасында өңірлік тауар өндірушілердің көрмелерін және шекара маңындағы ауыл шаруашылығы жәрмеңкелерін өткізу [8].

Тұтастай алғанда, оның ішінде өңіраралық және шекара маңы деңгейіндегі Қазақстан мен Ресей ынтымақтастығының институционалдық-құқықтық базасының маңызды элементі Қазақстан мен Ресейдің шекара маңы облыстары басшыларының жыл сайынғы форумдары болып табылады. Екі ел өңірлерінің өзара іс-қимылы көбінесе ең алдымен мемлекет басшылары деңгейіндегі тығыз саяси байланыстармен қамтамасыз етілетіндігін атап өткім келеді. Бұл тұрғыда Қазақстан мен Ресейдің шекаралас облыстарының жыл

сайынғы форумдары өтетін ҚР және РФ Президенттерінің форумына баса назар аударған жөн. Мұндай бірінші Форум Омбыда 2003 жылдың сәуірінде өтті. Ресей-Қазақстан форумдарын өткізу өңірлік ынтымақтастық проблемаларының кең ауқымы бойынша тұрақты диалог жүргізуге мүмкіндік береді және екіжақты қатынастардың аса өзекті мәселелері бойынша пікір алмасуға мүмкіндік береді. 2018 жылы Қазақстан мен Ресей аймақаралық ынтымақтастығының XV форумы Петропавл (Қазақстан) қаласында өтті [9].

Біздің ойымызша, шекаралық ынтымақтастықтағы негізгі құқықтық құжаттар екіжақты қатынастар форматында, Қазақстан мен Ресейдің нақты аймақтары деңгейінде қол қойылған нормативтік актілер болып табылады. Көп жағдайда бұл Ресей Федерациясы мен Қазақстан облыстарының мемлекеттік билік органдары арасындағы жалпы сипаттағы ынтымақтастық туралы келісімдер, меморандумдар мен хаттамалар. Мұндай келісімдер 90-шы жылдары жасала бастады. Сондай-ақ облыстардың жекелеген ведомстволарының арасында бірқатар келісімдер, шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы шарттар мен келісім-шарттар бар.

Айта кету керек, бизнесмендердің байланыстары 2006 жылы консультативтік-кеңесші орган ретінде құрылған жеке институт-шекаралық ынтымақтастық бойынша Ресей-Қазақстан Іскерлік кеңесі (РКДС) желісі бойынша жүзеге асырылады [10].

Біздің ойымызша, шекара маңы ынтымақтастығының нормативтік-құқықтық базасының ең маңызды элементі серіктес елдердің ішкі заңнамасы болып табылады. Ресей Федерациясының шекара маңы ынтымақтастығының негізгі принциптерін, міндеттері мен бағыттарын, сондай-ақ Ресей Федерациясының шекара маңы ынтымақтастығы субъектілерінің өкілеттіктерін анықтайтын 2017 жылғы 27 шілдедегі «шекара маңы ынтымақтастығының негіздері туралы» заңды қабылдауы. Қазақстан үшін өзекті міндет шекара маңы ынтымақтастығы мәселелерінің кешенін реттейтін осындай заңнамалық актіні қабылдау болып табылады [11].

Қазақстан-Ресей шекара маңы ынтымақтастығының қазіргі жай-күйі мен перспективаларын бағалау кезінде Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев бекіткен Қазақстан Республикасының 2014-2020 жылдарға арналған сыртқы саясаты Тұжырымдамасына сәйкес атап өту қажет. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясымен ХХІ ғасырдағы тату көршілік пен одақтастық туралы шарт негізінде саяси, сауда-экономикалық және мәдени-гуманитарлық ынтымақтастықтың барлық салаларында қарым-қатынастарды нығайтуды жалғастыратыны атап көрсетілген. [12].

Әрине, Қазақстан мен Ресей үшін саяси және экономикалық өзара іс-қимылдың жоғары қарқындылығы тән. Шекара маңындағы ынтымақтастық контекстінде осы саладағы негізгі нормативтік-құқықтық құжаттарды талдау олардың сондай-ақ байланыстар бағыттарының кең тізбесін қамтитынын көрсетеді. Алайда, экономикалық қатынастардың түрлі аспектілері бірінші кезекке шығады және, әрине, сауда-экономикалық өзара іс-қимыл басым.

Осыған байланысты шекара маңындағы ынтымақтастық жөніндегі Ресей-Қазақстан Іскерлік кеңесінің шекара маңындағы ынтымақтастығын дамытудағы шын мәнінде маңызды рөлді атап өткен жөн. РФ СӨП өкілдері мен «Атамекен» Қазақстанның Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы кіретін РКДС форматында ұйымдар арасындағы ынтымақтастық туралы келісім негізінде бизнес үшін маңызды көптеген мәселелерді шешуге қол жеткізе отырып, белсенді өзара іс-қимыл жасайды. Мысалы, ҚР және РФ кәсіпкерлерін Еуразиялық экономикалық комиссия жанынан құрылған консультативтік комитеттердің жұмысына және Комиссия қабылдайтын шешімдердің жобаларын жария талқылауға тарту қамтамасыз етіледі. ДҚЖК жұмысы шекаралық экономикалық ынтымақтастық шарттарын жетілдіру бойынша мемлекеттік және интеграциялық құрылымдарға ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеуге; Ресей мен Қазақстанның шекаралас өңірлерінің іскерлік топтарының тікелей байланыстары мен байланыстарын жолға қоюға ықпал етуге, оларды ұлттық экономикалардың түрлі

салаларындағы жобаларды іске асыруға тартуға бағытталған; шекара маңындағы өңірлерде әртүрлі іс-шаралар (көрмелер, конференциялар, семинарлар және т.б.) өткізу жолымен іскерлік және қаржылық топтар ынтымақтастығының нысандарын кеңейту; экономикалық, қаржы ұйымдарымен, Сауда-өнеркәсіп палаталарымен, Ресей және Қазақстан сияқты басқа да мемлекеттердің кәсіпорындарымен өзара іс-қимыл жасау және байланыстарды нығайту, олармен іскерлік ақпарат алмасу; кәсіпкерлерді сыртқы экономикалық қызметтің өзекті мәселелері туралы хабардар ету [13].

Қазақстан мен Ресей арасындағы нақты шекаралық ынтымақтастық процестері көпжақты экономикалық қатынастарды дамытуға ықпал етеді деп пайымдаймыз. Біздің көзқарасымызша, бұл процесс экономикалық жағдайды жақсартуға және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін екі серіктес ел өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуының неғұрлым оңтайлы нұсқасы заңды болып табылады. Бұдан басқа, ынтымақтастықтың жай-күйіне шекара маңындағы аумақтардың қолайлы демографиялық ерекшеліктері (мысалы, Қазақстанның шекара маңындағы облыстарында республика халқының едәуір бөлігі өмір сүреді, ол Ресей облыстарымен тиімді байланыс орнатуға бағытталған) және шекара маңындағы өңірлердің мәдениетаралық коммуникацияларын жеңілдететін этномәдени ерекшеліктері сияқты факторлар әсер етеді.

Бірақ, екі тарап атап өтетін ынтымақтастықтың үлкен әлеуетіне қарамастан, бірқатар шешілмеген мәселелер бар. Біздің ойымызша, шекара маңындағы байланыстардың өсуі үшін проблеманы мемлекеттердің құқықтық жүйелеріндегі айырмашылықтар, ҚР шекара маңындағы ынтымақтастыққа қатысты нақты заңның жоқтығы. Сонымен қатар, шектес өңірлердің қолданыстағы ынтымақтастық практикасында дезинтеграциялық сипаттағы факторлар ретінде шекара маңындағы өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі соңғы рөлге ие емес. Қазақстан мен Ресей шекарасының экономикалық, демографиялық, әлеуметтік әлеуетінде айырмашылық бар [14]. Осыған байланысты, Қазақстан тарапы ынтымақтастыққа үлкен қызығушылық танытуда, бұл Қазақстанның бірқатар шекара маңындағы облыстары үшін Ресей нарығы негізгі болып табылатындығымен байланысты. Керісінше, Ресейдің шекаралас аудандарының бизнес-қауымдастығы Қазақстаннан тыс серіктестерді табады. Шекаралық өткізу пункттерін қоса алғанда, шекара маңындағы инфрақұрылымның жай-күйі да маңызды мәселе болып табылады. Өз кезегінде, ынтымақтастық дәрежесіне халықаралық қызметті жүзеге асырудағы өңірлік билік өкілеттіктерінің сипаты айтарлықтай әсер етеді. Республикалық (немесе Ресей үшін Федералдық) деңгейлерде байланысты шекаралық ынтымақтастықты дамытуға баса назар аударылған. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, аймақтық биліктің белсенділігі артық болуы тиіс. Біздің ойымызша, аймақтардағы ынтымақтастық мүмкіндіктері туралы ақпараттың жеткіліксіздігі маңызды болып табылады, бұл өңірлік әкімшіліктердің бастамашылдығы нақты айтқанда, елеусіз белсенділікті тағы да көрсетеді. Өңірлердің белсенді рөлі, алайда мемлекеттің сыртқы экономикалық саясаты тиімділігінің шешуші факторларының бірі болып табылады. Бұл жағдайда шекара маңындағы өңірлердің рөлі - бұл елдің сыртқы саясатының басымдықтарын «төменнен қолдау» деп аталатын, маңызды екі жақты қатынастарды дамытудың әлеуетті ресурсы. Қазақстан-Ресей шекара маңы кеңістігінің ерекшелігі, ол Еуразиялық континенттің орталық бөлігін (немесе геосаяси терминологиядағы «хартлэнд») қамтиды, бұл әлемнің барлық жетекші державаларының қызығушылығын тудырады. Серіктес елдер ұлттық мүдделерді ұстана отырып, оған ден қоюға мәжбүр, бұл тараптардың консенсусына әрдайым ықпал етпейді. Бұл тұрғыда Ресей мен Қазақстан арасындағы шекара «ашық» деген жағдайды да атап өтпеуге болмайды, Бұл бизнес-байланыстарды жүзеге асыру үшін артықшылықпен қатар халықаралық есірткі трафигіне, заңсыз көші-қонға, контрабандаға және трансшекаралық байланыстарды криминализациялаудың басқа да үрдістеріне байланысты қауіпсіздікке қауіп төндіреді.

Қазақстан мен Ресей ЕАЭО аясында Бірыңғай экономикалық кеңістік құруда жұмыс істеуде. Осыны негізге ала отырып, шекара маңындағы байланыстардың сипаты еуразиялық интеграция қарқынымен берілетін екі мемлекеттің ынтымақтастығы дамуының жалпы деңгейімен айқындалады. Атап айтқанда, ЕАЭО визасыз кеңістіктегі адамдардың еркін жүріп-тұруы үшін жағдайларды қамтамасыз ету шекара маңындағы жағдайға оң әсер етеді.

Әрине, қазіргі экономикалық жағдайларда зерттеушілер алдында өзара іс-қимылдың жаңа үрдістері мен деңгейін анықтау, шекаралық ынтымақтастыққа ЕАЭО шеңберіндегі ықпалдасу әсерлеріне баға беру, оның перспективаларын анықтау міндеті тұр. Қазақстан-Ресей шекара маңындағы процестерді осы талдау шын мәнінде өзекті, өйткені оның негізінде өңірлік және республикалық органдар үшін неғұрлым тиімді басқару шешімдері әзірленуі мүмкін.

Шекаралық ынтымақтастықтың мүмкіндіктері мен перспективаларын жинақтай отырып, Еуразиялық кеңістіктегі инфрақұрылымдық бағдарламалардың оң трендтеріне - шектес облыстар өсуінің әлеуетті драйверлерін көрсетуге болады. Осы тұрғыда шекара маңындағы инфрақұрылымды дамыту, теміржол және автомобиль қатынасын қарқындатуға, логистикалық орталықтар салуға бағытталған Жол инфрақұрылымын және шекаралық өткізу пункттерін бірлесіп жаңғырту міндеті өзекті. Оның орындалуы шекара маңындағы өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін жақсы ынталандыру болар еді.

Біздің ойымызша, шекара маңындағы облыстардың серіктестерден ықтимал тәуелділігі проблемасына, тиімсіз жағдайларды (мысалы, кедендік шектеулерді) таңу тәжірибесіне ерекше назар аудару қажет. Әріптестердің шектес елдің мүдделеріне нұқсан келтіретін жағдайларды таңуға ықтимал ниетін болдырмау үшін күш-жігерді үйлестіру және тараптар арасындағы келісімге қол жеткізу проблемасын шешу қажет. Траншекаралық байланыстарды жандандыруды болжау белгілі бір жергілікті әкімшіліктердің, сауда-өнеркәсіп палаталары өкілдерінің, кәсіпкерлердің, кәсіподақ ұйымдарының, қоғамдық бірлестіктердің және басқа да қатысушылардың қатарында республиканың шекара маңындағы белсенді ойыншылары болған кезде оң сипатта болар еді.

Жалпы, жоғарыда аталған проблемаларды шешу, біздің ойымызша, шекара маңындағы Өңірлерді дамытудың бірлескен бағдарламалары негізінде Қазақстан мен Ресейдің шекара маңы аймағын кешенді дамыту жолымен мүмкін болады. Экономикалық ынтымақтастықтың неғұрлым тиімді нысандарын, оның ішінде озық әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, ілгерілету қажет. «Еуроаймақтар мен Шығыс Азия «экономикалық өсудің полюстері» тәжірибесін талдау талап етіледі, оларға ресейлік аймақтар да ұзақ уақыт бойы қатысады және оны Қазақстан-Ресей қарым-қатынастары практикасында қолдану мүмкіндіктері.

Нәтижесінде, Қазақстан мен Ресейдің шекаралас тығыз қарым-қатынастары мемлекетаралық өзара іс-қимылдың екі жақты негізде және біртұтас еуразиялық кеңістік шеңберінде көп жақты локомотивіне айналуы мүмкін.

Қорытынды. Жүргізілген талдауды түйіндей келе, Еуразиялық аймақтағы шекаралық ынтымақтастықтың маңыздылығын көрсетуге болады. Ол елдердің басым мақсаты болып қалуы тиіс. Әрине, шекаралық ынтымақтастықтың еуразиялық кеңістіктегі мемлекеттердің проблемаларын шешу үшін өсіп келе жатқан мүмкіндіктері бар. Біздің ойымызша, экономикалық өсу проблемаларын шешу үшін оларға берілетін саяси-құқықтық және сауда-экономикалық құралдарды пайдалануға тиіс өңірлердің өкілеттігін кеңейту қажет. Осыған байланысты, шекаралық ынтымақтастыққа қатысты ҚР Ұлттық заңнамасында олқылықтарды толықтыру өзекті міндет болып табылады. Шекара маңындағы ынтымақтастық туралы заңды қабылдау шекара маңындағы байланыстарды жүзеге асырудың құқықтық шеңберін белгілеуге, шекара маңындағы ынтымақтастық процестеріне қатысушылардың қызметін регламенттеуге, сондай-ақ өңірлік заңнаманы біріздендіруге және өңірлерге шекара

маңындағы байланыстарды іске асыруда тең құқықтар мен мүмкіндіктер беруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Либман А.М., Хейфец Б.А. Модели региональной интеграции: монография. - Москва: Экономика, 2011. -336 с.
2. Мансуров Т. Казахстанско-российские отношения в эпоху перемен. - М.: Реал Пресс, 2001.- 712с.
3. Башмаков А.А. От приграничного сотрудничества к евразийской экономической интеграции: сборник научных трудов. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2013. -216с.
4. Жундубаев М. К. Современная практика приграничного сотрудничества российских и казахстанских регионов в экономической сфере (на примере Костанайской и Челябинской областей) // Социум и власть. – 2013. – №2.-С.35-42.
5. Конвенция о приграничном сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств. Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств [электронды ресурс]. – 2010. – URL: <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/tet?doc=2510> (қарастырған мерзімі: 12.10.2018).
6. Сотрудничество Республики Казахстан с Российской Федерацией. [электронды ресурс]. - 2016. – URL: <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazahstana/sotrudniche> (қарастырған мерзімі: 14.10.2018).
7. Участие в XIV Форуме межрегионального сотрудничества Казахстана и России [электронды ресурс]. - 2017. – URL: <http://www.akorda.kz/ru/events/uchastie-v-hiv-forume-mezhregionalnogo-sotrudnichestva-kazahstana-i-rossii> (қарастырған мерзімі: 14.10.2018).
8. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Казахстан о Межправительственной комиссии по сотрудничеству между Российской Федерацией и Республикой Казахстан [электронды ресурс]. - 1999. – URL: (PDF) <http://kazembassy.ru/ru/dvustoronneesotrudnichestvo/dogovornayabaza/78-mezdunaro> (қарастырған мерзімі: 15.10.2018).
9. Президент прибыл в Петропавловск для участия в форуме регионов России и Казахстана [электронды ресурс]. - 2018. – URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/59071> (қарастырған мерзімі: 15.10.2018).
10. Российско-Казахстанский Деловой Совет [электронды ресурс]. - 2018. – URL: http://www.alttpp.ru/deyatelnost_i_uslugi/vneshneekonomicheskaya_deyatelnost/rossijskokazahstanski_jundefinделовojundefinedsovet (қарастырған мерзімі: 15.10.2018).
11. Федеральный закон. «Об основах приграничного сотрудничества» [электронды ресурс]. - 2017. – URL: <http://docs.cntd.ru/document/436752111> (қарастырған мерзімі: 15.10.2018).
12. Концепция внешней политики РК на 2014-2020 гг. [электронды ресурс]. - 2014. – URL: <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/kontseptsiya-vneshnoj-politiki-rk-na-2014-2020-gg> (қарастырған мерзімі: 15.10.2018).
13. Российско-Казахстанский Деловой Совет [электронды ресурс]. - 2015. – URL: http://www.alttpp.ru/deyatelnost_i_uslugi/vneshneekonomicheskaya_deyatelnost/rossijskokazahstanski_jundefinделовojundefinedsovet (қарастырған мерзімі: 15.10.2018).
14. Жанбулатова Р.С. Институционализация приграничного сотрудничества Казахстана и России // Современные евразийские исследования.- 2016.- №1.- С. 65-72

Р.С. Жанбулатова, М.К. Дюсембекова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева,
Астана, Казахстан*

Казахстанско-российское приграничье в формате единого экономического пространства: современное состояние и перспективы

Аннотация. В данной статье осуществлен анализ современного состояния и перспектив приграничного сотрудничества Республики Казахстан и Российской Федерации. Показан большой потенциал сотрудничества, отмечаемый обеими сторонами, но также рассмотрены и нерешенные проблемы. Авторы подчеркивают значимость казахстанско – российского приграничья в развитии двусторонних отношений стран-партнеров, а также его роль в качестве катализатора интеграции на евразийском пространстве.

Выявив тесную связь современной практики приграничного взаимодействия с рядом проблем институционально-политического, экономического и социокультурного развития стран-участниц, авторы полагают, что использование возможностей приграничного сотрудничества будет способствовать росту конкурентоспособности регионов Казахстана, преодолению негативных проявлений приграничного взаимодействия, обеспечит углубление добрососедских отношений в условиях глобализационных рисков.

Значимым стал диалектический метод, на основе которого авторы подчеркивают многоаспектность этого процесса, анализируя проблему как в политико-экономическом, так и в социокультурном контексте. Кроме того, метод сравнительного анализа позволяет дать характеристику уровней социально-экономического развития приграничных регионов сопредельных стран. Авторами выявлен генезис институционально-правовой базы приграничного сотрудничества, показана эволюция политико-правовой основы сотрудничества в целом. Поскольку приграничное сотрудничество является неотъемлемой частью системы международных отношений, оптимальным методом при изучении процессов взаимодействия двух стран стал метод системного подхода. Он позволил проанализировать характер и особенности партнерства Казахстана и России. На основе контент-анализа определена оценка приграничных связей российскими и казахстанскими экспертами.

Ключевые слова: приграничные территории, российско-казахстанское приграничье, приграничное сотрудничество, Евразийский экономический союз, интеграция, институционализация.

R.S.Zhanbulatova, M.K. Dyussebekova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Kazakh-Russian border area in the format of the common economic space: current state and prospects

Abstract. This article analyzes the current state and prospects of cross-border cooperation between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. The great potential of cooperation noted by both parties is shown, but also the unsolved problems are considered. The authors emphasize the importance of the Kazakh - Russian border in the development of bilateral relations between the partner countries, as well as its role as a catalyst for integration in the Eurasian space.

Having identified the close connection of modern practice of cross - border cooperation with a number of problems of institutional, political, economic and socio-cultural development of the participating countries, the authors believe that the use of cross-border cooperation opportunities will contribute to the growth of competitiveness of the regions of Kazakhstan, overcoming the negative manifestations of cross-border cooperation, will ensure the deepening of good-neighborly relations in the context of globalization risks.

The dialectical method has become significant, on the basis of which the authors emphasize the multi – aspect of this process, analyzing the problem both in the political-economic and socio-cultural context. In addition, the method of comparative analysis allows us to characterize the levels of socio-economic development of the border regions of neighboring countries. The authors identify the Genesis of the institutional and legal framework of cross-border cooperation, shows the evolution of the political and legal framework of cooperation in general. Since cross-border cooperation is an integral part of the system of international relations, the best method in studying the processes of interaction between the two countries was the method of a systematic approach. It allowed to analyze the nature and features of the partnership between Kazakhstan and Russia. On the basis of content analysis, the assessment of cross-border relations by Russian and Kazakh experts was determined.

Key words: border areas, Russian-Kazakhstan border area, cross-border cooperation, Eurasian Economic Union, integration, institutionalization.

References

1. Libman A. M., Kheyfets B. A. Modeli regional'noy integratsii: monografiya [Models of regional integration: monograph] (Economic, Moscow,2011).
2. Mansurov T. Kazakhstansko-rossiyskiye otnosheniya v epokhu peremen [Kazakh-Russian relations in the era of change] (Real Press, Moscow,2001).
3. Bashmakov A.A. Ot prigranichnogo sotrudnichestva k yevraziyskoy ekonomicheskoy integratsii [From cross-border cooperation to Eurasian economic integration: a collection of scientific papers] (KazISS under the President of Kazakhstan, Almaty,2013)
4. Zhundubayev M. K. Sovremennaya praktika prigranichnogo sotrudnichestva rossiyskikh i kazakhstanskikh regionov v ekonomicheskoy sfere (na primere Kostanayskoy i Chelyabinskoy oblastey) [Modern practice of cross-border cooperation between Russian and Kazakh regions in the economic sphere (on the example of Kostanay and Chelyabinsk regions)] Society and power, (2), 35-42 (2013).
5. Konventsiya o prigranichnom sotrudnichestve gosudarstv – uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv. Yedinyy reyestr pravovykh aktov i drugikh dokumentov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv [Convention on cross – border cooperation of the States members of the Commonwealth of Independent States. Unified register of legal acts and other documents of the Commonwealth of Independent States]. Available at: <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/tet?doc=2510> (accessed 12.10.2018).
6. Sotrudnichestvo Respubliki Kazakhstan c Rossiyskoy Federatsiyey [Cooperation of the Republic of Kazakhstan with the Russian Federation] Available at: http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo_kazakhstana/sotrudniche [in Russian]. (accessed 14.10.2018).
7. Uchastiye v KHIV Forume mezhregional'nogo sotrudnichestva Kazakhstana i Rossii [Participation in the XIV forum of interregional cooperation of Kazakhstan and Russia] Available at: <http://www.akorda.kz/ru/events/uchastie-v-hiv-forume-mezhregionalnogo-sotrudnichestva-kazakhstan-i-rossii> (accessed 14.10.2018).
8. Soglasheniye mezhdru Pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Kazakhstan o Mezhpavitel'stvennoy komissii po sotrudnichestvu mezhdru Rossiyskoy Federatsiyey i Respublikoy Kazakhstan [Agreement between the Government of the Russian Federation and the Government of the Republic of Kazakhstan on the intergovernmental Commission on cooperation between the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan]. Available at: (PDF) <http://kazembassy.ru/ru/dvustoronneesotrudnichestvo/dogovornayabaza/78mezhdunaro>. (accessed 15.10.2018).
9. Prezident pribyl v Petropavlovsk dlya uchastiya v forume regionov Rossii i Kazakhstana [The President arrived in Petropavlovsk to participate in the forum of regions of Russia and Kazakhstan] Available at: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/59071>. (accessed 15.10.2018).
10. Rossiysko-Kazakhstanskiy Delovoy Sovet [The Russian-Kazakh Business Council] Available at: http://www.alttp.ru/deyatelnost_i_uslugi/vneshneekonomicheskaya_deyatelnost/rossijsk-okazahstanskijundefineddelovojundefinedsovet . (accessed 15.10.2018).
11. Federal'nyy zakon «Ob osnovakh prigranichnogo sotrudnichestva» [Federal law. «On the basis of cross-border cooperation] Available at: <http://docs.cntd.ru/document/436752111> (accessed 15.10.2018).

12. Kontsepsiya vneshney politiki RK na 2014-2020 gg [The concept of foreign policy of Kazakhstan for 2014-2020] Available at: <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/kontsepsiya-vneshnoj-politiki-rk-na-2014-2020-gg> . (accessed 15.10.2018).
13. Rossiysko-Kazakhstanskiy Delovoy Sovet [The Russian-Kazakh Business Council] Available at: http://www.altpp.ru/deyatelnost_i_uslugi/vneshneekonomicheskaya_deyatelnost/rossijskokazahstanskiyundefindedelovoyundefindedsovet. (accessed 15.10.2018).
14. Zhanbulatova R.S. Institutsionalizatsiya prigranichnogo sotrudnichestva Kazakhstana i Rossii [Institutionalization of cross-border cooperation between Kazakhstan and Russia]. Modern Eurasian studies, (1), 65-72 (2016)

Сведения об авторах:

Жанбулатова Р.С. – докторант PhD 1 курса специальности «Политология», ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Дюсембекова М.К. – к.полит.н., доцент кафедры политологии ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Zhanbulatova R.S. - PhD Student of the 1st year of specialty «Political Science», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Dyussebekova M.K.- Candidate of Political Sciences, Associate Professor of Political Science Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan